پژوهش‌نامه کاشان، شمارهٔ ششم(پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴، ص ۱۴۰ـ۱۸۲

توغ‌های نفیس و تاریخی شهرستان‌های کاشان، آران‌وبیدگل و نطنز

محمد مشهدی نوش‌آبادی *
محمد خداداد**

چکیده:

بحث اصلی این مقاله بررسی وضعیت و خوانش کتیبهٔ توغ های تاریخی منطقهٔ کاشان به عنوان اسنادی از تاریخ، فرهنگ و هنر این منطقه است. امروزه توغ‌هایی نفیس با پیشینه‌ای چندصدساله در بسیاری از حسینیه‌ها، تکیه‌ها، زیارتگاه‌ها و مساجد شهرها و آبادی‌های منطقه نگهداری شده و در ایام عزاداری در میان دسته‌های عزادار برافراشته می‌شود. تزیینات توغ به طور عمده شامل کتیبه‌ها و نقوش گل و بوته و اسلیمی است. این تزیینات بر اجزای مختلف آن، با ظرافت، مشبک کاری و کنده‌کاری شده است. کتیبه‌ها که به نقوش ظریف گل و بوته مزین است، شامل آیات قرآنی، احادیث، ادعیه و شعارهای شیعی و تاریخ ساخت توغ است. ساختار، محتوای عناصر رمزی و کتیبه‌های آن، در مجموع، تجلیگاه فرهنگ ایرانی است. در این پژوهش، بیش از پنجاه توغ در شهرها و آبادی‌های کاشان، آران‌وبیدگل، نطنز، نوش‌آباد،

* استادیار دانشگاه کاشان/ Mmn5135@ka shanu.ac.ir
** دانشجوی دکتری رشتهٔ ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کاشان/ mohamadkhodadadn@yahoo.com

قمصر، ابوزیدآباد، جوشقان، قمصر، ابیانه، راوند، نصرآباد، ده‌آباد، ارمک و قه مورد بررسی قرار گرفته که عمدهٔ آن‌ها از دوران صفوی است؛ اما قدیمی‌ترین آن‌ها مربوط به علم حسینیه خانقاه عبدالصمد بیدگل از سال ۱۰۴۶ هجری و توغ مسجد چهار درخت جوشقان استرک به تاریخ ۱۰۷۷ و جدیدترین آن توغ شیخ رضای کاشان از سال ۱۲۴۲ است. به طور کلی، توغ به جز ارزش‌های هنری و آیینی و نشانه‌شناختی، دربردارندهٔ اسناد تاریخی مهمی از دوران صفوی تا اوایل قاجاری کاشان هستند، اما تقریباً همهٔ آن‌ها آسیب دیده و در وضعیتی نامناسب نگهداری می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: توغ، کتیبهٔ توغ، کاشان، نطنز، آران‌وبیدگل، نوش‌آباد، ابوزیدآباد، جوشقان استرک.

مقدمه

توغ عَلَمی است فلزی که بخش اصلی آن از جنس آهن، فولاد و برنج است. اجزای آن عبارت است از تیرک چوبی، میلهٔ فلزی، صندوقچهٔ مدور و صندوقچهٔ مکعب. سرتوغ متشکل از یک یا دو ورق فولادی گلابی‌شکل و تیغه است. در ابتدای آن، تیری چوبی به طول ۱/۵ تا ۵ متر با قطر ۷ تا ۱۰ سانتی‌متر، در قاب میله‌ای فلزی به قطر ۵ سانتی‌متر و طول تقریبی یک متر قرار دارد. در این تیرک فلزی صندوقچهٔ مکعبی با طول ضلع حدود ۱۵ سانتی‌متر و بر بالای آن صندوقچهٔ مدوری به ارتفاع ۱۰ تا ۱۵ سانتی‌متر از جنس فولاد یا برنج قرار دارد. پس از آن، ورقهٔ فولادی گلابی‌شکلی به طول تقریبی ۵۰ تا ۷۰ سانتی‌متر و عرض ۴۰ تا ۵۰ سانتی‌متر قرار دارد. در برخی از توغ‌ها این بخش از دو صفحه تشکیل شده که از وسط، یکدیگر را قطع کرده و چهار نیم‌صفحه با زاویهٔ ۹۰ درجه به وجود آورده است. در رأس سرتوغ نیز تیغه‌ای فولادی به طول ۱/۵ متر قرار دارد. در میانهٔ ورقهٔ گلابی شکل یا در ابتدای تیغه، معمولاً شیئی مدور و چرخان از جنس فلز به چشم می‌خورد. در لبه‌های صفحهٔ سرتوغ نیز که در قاب فلزی گردی قرار دارد، مجسمهٔ دو تا چند ده سر اژدهای فلزی نصب شده است. (نک: ویژگی های ساختاری و نمادین توغ ایرانی، ص۱۰۹ـ۱۳۴)

بنا بر اسناد موجود، خاستگاه اولیهٔ توغ در ماوراءالنهر سرزمین‌های شمال شرقی ایران

بوده و رفته‌رفته از قرن دوم هجری به دنبال فتوحات مسلمانان وارد ایـران شـده (تـاریخ الامم و الملوک، ۴۵۲/۵ به بعد) و در دورهٔ ایلخانی و حکومت‌های تـرک‌تبـار گسـترش یافته و از دورهٔ صفوی، به عنوان علمی آیینی وارد آیین‌های عزاداری محرم شـده اسـت. (توغ، بلوک‌باشی، ص۳۷۳؛ توغ، منفرد، ص۵۵۳؛ توغ‌های ایرانی، ص۹ـ۲۹)

تزیینات توغ عمدتاً شامل کتیبه‌ها و نقوش گل و بوته و اسلیمی است که بـر اجـزای مختلف آن با ظرافت مشبک‌کاری و کنده‌کاری شده است. مهم‌ترین کتیبه‌ها و نقوش بـر ابتدا و انتهای تیغه، سطوح ورقهٔ گلابی شکل و صندوقچهٔ مکعب، مشـبک‌کـاری و روی صندوقچهٔ مدور حکاکی شده است. کتیبه‌ها که به نقوش ظریف گل و بوته مزین اسـت، شامل آیات قرآنی، احادیث، ادعیـه و شـعارهای شـیعی و تـاریخ سـاخت تـوغ اسـت. ساختار، محتوای عناصر رمزی و کتیبه‌هـای آن، در مجمـوع، تجلیگـاه فرهنـگ ایرانـی ـ اسلامی است. (نک: بررسـی کتیبـه‌هـای تـوغ‌هـای عـزاداری در ایـران عصـر صـفوی، ص۱۳۱ـ۱۵۶) توغ که در آیین‌های عزاداری محرم استفاده‌های زیادی دارد، با پارچـه‌هـا و شرابه‌های متنوع و رنگین، تزیین و در پیشاپیش دسته‌های عزادار در بسیاری از منـاطق ایران، به عنوان علم عـزا و عنصـری شایسـتهٔ حرمـت حرکـت داده مـی‌شـود. (نگـاهی مردم‌شناختی به آیین‌های توغ‌برداری در ایران، ص۳۳ـ۴۸)

منطقهٔ کاشان

کاشان یکی از مناطق کهن و آیینی ایران است و رد پـای بسـیاری از آیـین‌هـا و عناصـر آیینی ایران‌زمین، در این منطقه قابل شناسایی است. با وجود تجدد و تغییر سبک زندگی مردم، هنوز در این منطقه بسیاری از آیین‌های کهن ایرانی بـه طـور عمـده حـول محـور تشیع و به‌ویژه واقعهٔ عاشورا برگزار می‌شود. یکی از آیـین‌هـایی کـه در ایـام محـرم در منطقهٔ کاشان برگزار می‌شود، آیین توغ‌برداری است. در بسیاری از شهرها و آبـادی‌هـای منطقهٔ کاشان در ایام محرم و صفر و حتی روز شهادت امام علی(ع)، آیـین تـوغ‌بـرداری انجام می‌گیرد. توغ‌برداری عناصر و مباحث متنوعی را شامل می‌شود کـه عبـارت‌انـد از: توغ‌بندی، توغ‌برداری، انواع معاملات نمادین با توغ، رسم گروگیری، قداست و تبرک بـا توغ. (همان‌جا)

در این نوشتار، کتیبهٔ توغ‌هایی که به صـورت میـدانی توسـط نگارنـدگان در منطقـهٔ

کاشان مشاهده شده، مورد بررسی قرار می‌گیرد. ذکر این نکته ضروری است که این بررسی شامل همهٔ توغ‌های موجود در منطقه نمی‌شود، زیرا تعدادی دیگر از توغ‌های دورهٔ صفوی در مکان‌های مذهبی و... منطقه نگهداری می‌شود که امکان شناسایی و بررسی آن برای نگارندگان میسر نشده است. بیشتر توغ‌هایی که در این مقاله بررسی شده‌اند، در مراکز مذهبی، به‌ویژه حسینیه‌های شهرهای کاشان، آران‌وبیدگل، نوش‌آباد، ابوزیدآباد و جوشقان استرک، در وضعیتی نامناسب نگهداری می‌شوند و تقریباً همهٔ آن‌ها به صورت کلی یا جزئی آسیب دیده یا در معرض آسیب‌اند و هیچ برنامهٔ شناسایی و حفاظتی از طرف نهادهای مسئول مانند میراث‌فرهنگی صورت نگرفته است. در ادامهٔ مقاله به تفکیک شهر یا آبادی، وضعیت توغ‌ها را نشان داده و کتیبه‌های آن بازخوانی می‌شود.

توغ‌های شهر کاشان

در شهر کاشان چند توغ تاریخی وجود دارد که در «دورهٔ» دسته و هنگام رفتن به بازار در جلوی عزاداران حمل می‌شود. دوره به حرکت دستهٔ عزادار می‌گویند که در شب‌ها یا روزهای مخصوصی، از مرکز هیئت به سوی مجالس عزاداری حرکت می‌کند و در آنجا به عزاداری و سینه‌زنی می‌پردازد و سرانجام به محل هیئت بازمی‌گردد. دسته‌برداری دسته‌هایی که در این عزاداری‌ها توغ یا عَلَم حمل می‌کنند، به «دورهٔ توغ» یا «دورهٔ نخل» معروف است. در دورهٔ توغ که معمولاً در روزهای تاسوعا، عاشورا، پانزدهم و شانزدهم ماه محرم و دیگر ایام محرم برگزار می‌شود، توغ را پیشاپیش دسته‌های عزادار وارد مجالس کرده و در پای توغ به عزاداری می‌پردازند. مردم معتقدند که نباید هیچ عَلَم دیگری جلوی توغ حرکت کند. حتی در گذشته هنگامی که دستهٔ توغ‌دار با دستهٔ دیگری برخورد می‌کرد، توغ از میان جمعیت دستهٔ مقابل به حرکت خود ادامه می‌داد. (نک: واژه‌نامهٔ محرم کاشان، ص۳۶ـ۳۹؛ عزاداری سنتی شیعیان در بیوت علما، حوزه‌های علمیه و جهان، ۵۷۶/۱ـ۵۸۰) توغ‌های موجود در شهر کاشان عبارت‌اند از: توغ میانچال، سه توغ زیارتگاه پنجه شاه، توغ قدیمی سیغَن مسجد درب یلان، و توغ مسجدجامع میدان کهنه (که جملگی از دورهٔ صفویه‌اند) و توغ شیخ رضا از دورهٔ قاجاری.

۱. توغ مسجد میان‌چال: توغ بسیار مستحکم از دورهٔ صفوی (نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم هجری)؛ سرتوغ از دو صفحه تشکیل شده و شبیه توغ «درب یلان» کاشان دارای صندوقچهٔ مدور و مکعب زیبا با نقوش و خطوط ظریف است. در جریان مرمت ناشیانهٔ این توغ، بخشی از نقوش نابود شده است. در ردیف داخل سرتوغ، سورهٔ نصر و در قسمت بیرونی آن، آیهٔ ۳۵ سورهٔ نور، و بر سر تیغه «یا برهان، یا حنان، یا قاضی الحاجات»، در میان نقوش زیبای اسلیمی مشبک‌کاری شده است. بر صندوقچهٔ مدور نیز دو بیت از ترجیع‌بند محتشم و کتیبهٔ وقف و لعنت‌نامه* در میان نقوشی زیبا کنده‌کاری شده است.

۲. توغ درب یلان: توغ بسیار ظریف و زیبا بازمانده از دورهٔ صفوی که بخش‌هایی از آن در دوره‌های بعد به شکل ناشیانه‌ای مرمت شده است. طول و عرض سرتوغ حدود ۴۰ و ۶۰ سانتی‌متر از اژدرهای آن، که بیش از ۳۰ عدد بوده، فقط یکی باقی مانده است. از ویژگی‌های ممتاز این توغ، وجود دو صندوقچهٔ مکعب در پایین و بالای سرتوغ است. بر سرتوغ آیات اول و دوم سورهٔ فتح، بر صندوقچهٔ مکعب پایینی آیةالکرسی و بر صندوقچهٔ مکعب بالایی که کوچک‌تر است، صلوات کبیره و بر سر تیغه، بخشی از آیهٔ سیزدهم سورهٔ صف در میان نقوش زیبا و ظریف اسلیمی مشبک‌کاری شده و بر صندوقچهٔ مدور، صلوات کبیره و تاریخ ۱۱۲۰ هجری حک شده است.

۳. توغ مسجدجامع میدان کهنه: توغ محکم و ظریف همانند توغ شمارهٔ ۲ نطنز، در مرکز سرتوغ نسبتاً بزرگ آن هستهٔ فلزی دوک‌مانند و بر گرد آن چهار پرهٔ چرخان منقوش و در پیرامون آن، ابتدا قابی از نقوش گل و بوته و سپس کتیبهٔ سرتوغ، و بر گرداگرد آن قاب دیگری از نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده است. با این اوصاف، یکی از صفحه های سرتوغ آسیب جدی دیده است. کتیبهٔ برجای‌مانده روی یکی از صفحه‌های سرتوغ، سورهٔ توحید است که در میان طرح‌های اسلیمی مشبک‌کاری شده است. همچنین آیهٔ ۲۵۵ سورهٔ بقره (آیةالکرسی) بر صندوقچهٔ مکعب مشبک کاری شده و بر صندوقچهٔ بیضی‌شکل برنجی در میان نقوش گل و بوته و به‌ویژه گل‌های پنج‌پر، صلوات کبیره و ذکرهایی چون «یا منان» کنده‌کاری شده است. (نگارهٔ ۱)

۴. توغ‌های زیارتگاه طاهر و منصور: در این زیارتگاه، سه توغ مربوط به نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم وجود دارد. سرتوغ یکی از آن‌ها به طور تقریبی ۶۰ سانتی‌متر طول و ۴۰

سانتی‌متر عرض دارد و فضای میانی آن از بین رفته است. همچنین این توغ فاقد صندوقچه است و اژدرهای آن نیز از میان رفته است. روی سرتوغ باقی‌مانده، سورهٔ توحید و بر سر تیغه، کلمهٔ «الله» مشبک‌کاری شده است. دو توغ دیگر نیز وضعیت بهتری ندارد.

۵. **توغ شیخ رضا**: این توغ گرچه ظرافت و قدمت توغ‌های دیگر را ندارد، از جهت آیینی شهرت و اهمیت فراوان دارد. سرتوغ برنجی آن کوچک و درعین‌حال ضخیم است. در جانبین دو اژدر و از تیغهٔ آن، چهار شاخه همانند شاخهٔ درخت به جانبین کشیده شده است. روی سرتوغ نام واقف (رضا بن مهدی) و تاریخ ساخت (۱۲۴۲ قمری) نقش بسته شده و روی میلهٔ میانی، وقف‌نامه و تاریخی دیگر این‌گونه آمده است: «وقف اباعبدالله نمود، طمع‌کننده به لعنت خدا و رسول گرفتار شود، ۱۲۷۲.»

۶. **توغ حسینیهٔ جریده بابایی**: در این حسینیه که در پامنار کاشان واقع است، توغی از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم نگهداری می‌شود که در قاب میانی آن، عبارت «الله، محمد، علی» و در قسمت بالای ردیف پیرامونی، نقوش گل و بوتهٔ اسلیمی و در نیمهٔ پایینی نیز کتیبه‌هایی به چشم می‌خورد. در ردیف بیرونی نیز نقوش گل و بوته دور تا دور سرتوغ را فرا گرفته است. (نگارهٔ ۲)

توغ‌های جوشقان استرک

اهالی روستای جوشقان استرک در ایام شهادت امام حسین(ع) و امام علی(ع) و رحلت پیامبر(ص)، مراسم توغ‌برداری همراه با نخل‌برداری و عَلَم‌برداری انجام می‌دهند. آغاز این مراسم از دو مرکز اصلی دسته‌ها ازجمله مسجد چهار درخت و انتهای آن زیارتگاه تاریخی و باصفای آبادی مشهور به امامزاده محمد اوسط است. توغ بندی در روز دسته‌برداری توسط بانیان انجام می‌گیرد و پس از چاووشی، توغ‌ها در پیشاپیش نخل، به صورت افقی و عَلَم‌ها به شکل عمودی حمل می‌شوند. معاملهٔ متفاوتی که با توغ و عَلَم در این آبادی می‌شود جالب است. همهٔ توغ‌ها و عَلَم‌ها از دورهٔ صفویه‌اند. وجه تمایز آن‌ها این است که سرتوغ عَلَم‌ها از توغ‌ها کوچک‌تر است. شش توغ در جوشقان استرک شناسایی شده که چهارتای آن در حسینیهٔ چهار درخت و بقیه در منازل اهالی

نگهداری می‌شود. دو تا از این توغ‌ها قدیمی‌ترین توغ‌های شناسایی‌شدهٔ ایرانی است و اهمیت فراوان دارد.

۱. توغ شمارهٔ ۱ (امام علی) مسجد چهار درخت: این توغ به دوره‌ای تعلق دارد که هنوز نوشتن کتیبه بر سرتوغ معمول نبوده است. دور فضای چرخان میانی سرتوغ که از جنس برنج است، در دو ردیف، نقوش گیاهی مشبک‌کاری شده و بر بالای سرتوغ نیز صندوقچهٔ مدور برنجی با تزیینات مشبک‌کاری قرار دارد. ابتدای تیغه نیز تزیینات گل و بوته است اما اژدرها از میان رفته است. بر دو طرف دماغهٔ سرتوغ، کتیبهٔ وقف‌نامه این‌گونه آورده است: «وقف حضرت اباعبدالله الحسین نمود محمد باقر بن ابوالقاسم تا در جوشقان سراب انبار جلو دهند... نفروشند و مرهون نسازند، خلاف‌کنندهٔ این امر به لعنت خدا و نفرین رسول گرفتار... تحریرا در سنهٔ ۱۰۷۷.» (نگارهٔ ۳)

۲. توغ زیارت جوشقان (عبیدی): همانند توغ شمارهٔ ۴ مسجد چهار درخت، سرتوغ آن بدون کتیبه اما در دو ردیف، نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده است. فضای میانی چرخان آن از بین رفته و صندوقچهٔ برنجی بالای سرتوغ و ابتدای تیغه نیز نقوش مشبک‌کاری دارد. شباهت این دو توغ در محتویات وقف‌نامه هم قابل ملاحظه است. این توغ مانند دیگر توغ‌های سدهٔ یازدهم فاقد کتیبه است و تنها در دماغهٔ پایین سرتوغ در دو طرف کتیبه، وقف‌نامه کنده‌کاری شده است: «وقف حضرت اباعبدالله الحسین نمود این... محلهٔ جوشقان ... مشروط بر اینکه نخرند و نفروشند. مرهون سازنده خلاف‌کنندهٔ این امر به لعنت خدا گرفتار شود.» (نگارهٔ ۴)

۳. توغ زین‌العابدین (شمارهٔ ۲) مسجد چهار درخت: توغی بسیار ظریف که کتیبه‌ها و نقوش اسلیمی که به ظرافت در میان خطوط مشبک‌کاری شده است. در صندوقچهٔ مدور، دوازده تَرک آن یک در میان خطوط اسلیمی یا ظرافت کنده‌کاری شده است. صندوقچهٔ مکعب نیز دارای خطوط و نقوش مشبک‌کاری است و اژدهای متعدد در دور سرتوغ باقی مانده است. این توغ شباهت چشمگیری با توغ مسجد میانچال کاشان دارد. روی سرتوغ بخشی از آیهٔ ۳ سورهٔ طلاق و روی صندوقچهٔ مکعب آیةالکرسی و در قاب‌های وسط آن «یا حنان، یا فتاح» و «یا برهان» مشبک‌کاری شده است. همچنین در بالای تیغه عبارات «یا الله، یا محمد، یا علی، هو» و در ابتدای تیغه این بیت آمده است: «ای نور چشم احمد مختار حسین/ ای یادگار حیدر کرار حسین». (نگارهٔ ۵)

۴. توغ شمارهٔ ۳ چهار درخت: این توغ نسبت به توغ‌های دیگر آسیب بیشتری دیده و فضای میانی چرخان نیز ندارد، با این اوصاف صندوقچهٔ مدور بالای توغ ضخیم و از جنس برنج است و طرح‌های اسلیمی بخش‌های مختلف آن ظرافت دارد. صندوقچهٔ مکعب آن را در قابی برنجی است. بر سرتوغ سورهٔ توحید و بر صندوقچهٔ مکعب در میان نقوش گل و بوته عبارت: «یا کافی المهمات، یا رفیع الدرجات، یا قاضی الحاجات، یا مجیب الدعوات» مشبک‌کاری و بر صندوقچهٔ مدور بالای سرتوغ، بخشی از دعای نادعلی کنده‌کاری شده است. (نگارهٔ ۶)

۵. توغ شمارهٔ ۴ (دهقانی) چهار درخت: فضای مدور میانی از بین رفته، طرح توغ بدیع است. طرح‌های گل و بوته آن بر محور فضای چرخان است و در قاب کناری دور سرتوغ نیز فقط طرح‌های نه چندان ظریف هندسی، مشبک‌کاری شده است. جنس سرتوغ از برنج است و فضای میانی از بین رفته. در ردیف داخلی سرتوغ طرح‌های اسلیمی، در ردیف دوم صلوات کبیره، و در وسط دعای نادعلی مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۷)

۶. توغ مسجد چهار درخت (نهیبی): سرتوغ آن نسبتاً سالم است در وسط فضای چرخان از چهار پرهٔ مشبک‌کاری تشکیل شده، سپس در دو صفحهٔ سرتوغ، نقوش گل و بوته و سرانجام در دورتادور آن کتیبه مشبک‌کاری شده است. سه اژدها بر دور توغ سالم است و صندوقچهٔ مدور و مشبک کاری‌شدهٔ ظریف در ابتدا و انتهای سرتوغ قرار دارد. کتیبهٔ سرتوغ که در میان نقوش گل و بوته به زیبایی مشبک‌کاری شده، شامل آیهٔ ۱ و ۲ سورهٔ فتح است. بر دماغهٔ پایین سرتوغ هم کتیبهٔ وقف‌نامه و تاریخ با خطی ناخوش و به طرز ناشیانه نوشته شده است: «وقف امام حسین نموده، هرکه طمع کند به لعنت خدا گرفتار شود، ۱۱۱۲ (هجری).» (نگارهٔ ۸)

توغ‌های قمصر

در شهر قمصر، عزاداری محرم تابع نظم و ترتیب ویژه و نسبتاً پیچیده‌ای است که از قدیم‌الایام معمول بوده. در این شهر با توجه به زمان و مکان محلیِ دسته‌ها ترتیب توغ‌ها، عَلَم‌ها و نخل‌ها مشخص می‌شود. در این میان، توغ، عَلَم و نخل شاه فضل‌الله

منسوب به ملاشاه فضل الله از علمای دورهٔ صفوی و خواهرزادهٔ فیض کاشانی کـه گفتـه می‌شود نظم و ترتیب در عزاداری توسط وی ایجـاد شـده اسـت، اهمیـت زیـادی دارد. (عزاداری سنتی شیعیان...، ۶۹۹/۱ـ۷۲۱؛ قس: قمصر؛ گذشته، حال و آینده، ص۶۲ــ۶۳) در قمصر دو توغ تاریخی شناسایی شده که عبارت‌اند از:

۱. توغ حسینیهٔ محلهٔ سادات: از توغ‌های ظریف و مستحکم دارای تاریخ ۱۱۲۰ هجری که سرتوغ آن از دو صفحه تشکیل شده است، اما یکی از صفحه‌ها که فقط نقوش گل و بوتهٔ بسیار ظریف دارد، تناسبی با صفحهٔ اصلی ندارد و به جـای آن، صـفحه‌ای بـه تـوغ اضافه شده و این امر از ناقص بودن کتیبهٔ سرتوغ هم آشکار می‌شود. طول سـرتوغ ۴۵ و عرض آن ۳۲ سانتی‌متر است و اژدرهای آن از بین رفته اما صندوقچهٔ مدور و مکعب آن سالم است. روی سرتوغ سورهٔ نصر به طور ناقص و تاریخ سـاخت تـوغ مشـبک‌کـاری شده است. روی صندوقچهٔ مکعب که زیر سرتوغ قرار دارد نیز در سه ضلع آن عبـارات «یا قاضی الحاجات، یا رفیع الدرجات، یـا الله، یـا محمـد، یـا علـی» و در دورتـادور آن بخش‌های اصلی دعای نادعلی (نادعلیا... بولایتک یا علی یا علی یا علی) آمده است.

۲. توغ حسینیهٔ میان ده: این توغ از توغ های سدهٔ دوازدهم است. صـندوقچهٔ مـدور آن فاقد تزیینات و کتیبه است. سرتوغ نسبتاً کوچک آن یک‌صفحه‌ای و فاقد اژدر اسـت. بـر سرتوغ آیهٔ ۱۳ سورهٔ صف و اسامی محمد و علی قابل مشاهده است.

توغ‌های آران‌وبیدگل

در دو بخش آران و بیدگل، معامله با توغ متفاوت است. بدین ترتیب که توغ‌بـرداری در بیدگل رونق دارد و در روزهای ششم، نهـم (تاسـوعا) و دهـم (عاشـورا) محـرم انجـام می‌شود. در بیدگل توغ به شکل عمودی در جلوی دسـتهٔ عـزادار افراشـته مـی‌شـود. در گذشته رسم بوده که حامل توغ کودکی را نیز بر دوش می گرفته است. در حسـینیه‌هـای بیدگل، توغ‌های دیگری نیز وجود دارد که در این مقاله به آن‌هـا پرداختـه نشـده اسـت؛ ازجمله چهار توغ نفیس از دوران صفوی که در حسینیهٔ محلهٔ میدان سرسنگ نگهـداری می‌شود. اما سرنوشت توغ در آران کاملاً متفاوت با دیگـر منـاطق ایـران اسـت. در ایـن محل توغ‌برداری منسوخ شده است، اما برای حفظ توغ و همین‌طور استفاده از تزیینـات آن، سرتوغ را در قسمت هلالی بالای درب ورودی محل‌های عزاداری، حسینیه و حتـی

زیارتگاه جا داده و آن را به جزئی از درب و پنجره تبدیل کرده‌اند. توغ‌هایی که در آران‌وبیدگل مورد بررسی قرار گرفت، عبارت‌اند از:

۱. توغ شمارهٔ ۱ مسجد قاضی: فقط سرتوغ این توغ بر جای مانده که آن را در قاب پنجره جاسازی کرده‌اند. طول آن ۶۰ و طول آن ۴۵ سانتی‌متر است و فضای میانی آن از بین رفته، اما کتیبه و نقوش اسلیمی زیبای آن سالم است. در سرتوغ، آیهٔ اول و بخشی از آیهٔ دوم سورهٔ جمعه، و در انتها تاریخ ۱۱۱۹ مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۹)

۲. توغ شمارهٔ ۲ مسجد قاضی: سرنوشت این توغ نیز مانند توغ قبلی است و در بالای پنجره‌ای دیگر از حسینیه قرار داده شده است. طول و عرض سرتوغ ۵۰ و ۶۰ سانتی‌متر است که طرح‌های اسلیمی در میان خطوط مشبک‌کاری شده. وسط سرتوغ آیهٔ اول سورهٔ فتح، و دورتادور آن در قاب‌های مختلف سورهٔ نصر مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۱۰)

۳. توغ حسینیهٔ بازار: این توغ نیز بر سردر ورودی جاسازی شده است. در میان سرتوغ این توغ که ۵۰ سانتی‌متر طول و عرض ۴۰ سانتی‌متر عرض دارد، کتیبه و بر گرد آن در یک قاب، نقوش اسلیمی و سپس کتیبهٔ وقف‌نامه دورتادور سرتوغ نوشته شده و فضای مدور که الان خالی است، در بالای سرتوغ قرار دارد. در میان سرتوغ کلمات «الله، محمد، علی» و بر دور آن کتیبهٔ وقف‌نامه و تاریخ مشبک‌کاری شده است: «وقف بازار نمود این شدّ را استاد حسین کاشانی در ایام محرم‌الحرام بیرون آوردند قربة الی الله ۱۰۶[۱].» (نگارهٔ ۱۱)

۴. توغ حسینیهٔ سرکوچهٔ آران: توغ زیبایی با طرحی متفاوت بازمانده از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم، سرتوغ بازمانده از اصل توغ در سردر ورودی حسینیهٔ قدیمی سرکوچهٔ آران نصب شده است. کتیبه های آن کاملاً سالم است، اما فضای میانی چرخان و چهار قاب دیگر دور سرتوغ از میان رفته است. کتیبهٔ سرتوغ در دو ردیف نوشته شده است: در ردیف داخلی آیهٔ اول و دوم سوره فتح، و در ردیف بیرونی، سورهٔ نصر به طور کامل نوشته شده است. بر سر تیغهٔ توغ نیز که در بالاترین قسمت نصب شده، عبارت قرآنی «**نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَ فَتْحٌ قَرِیبٌ**» مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۱۲)

۵. توغ شاهزاده اسماعیل: این توغ نیز بر بالای درب ورودی زیارتگاه شاهزاده

اسماعیل آران نصب شده است. طول سرتوغ ۴۵ و عرض آن ۴۰ سانتی‌متر است که در میانهٔ آن عبارت قرآنی «**تَوَکَّلْتُ عَلَی الله**» و دورتادور آن در ۱۴ قاب که به شکل برگ درخت است، نقوش گل و بوته مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۱۳)

۶. **توغ زیارتگاه پنج امامزاده**: در بالای درب ورودی این زیارتگاه که در مجموعهٔ مسجد قاضی آران قرار دارد، سرتوغی از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم نصب شده است. بر گرداگرد فضای خالی میانی این سرتوغ که حدود ۵۵ سانتی‌متر طول و ۴۰ سانتی‌متر عرض دارد، سورهٔ نصر و در ردیف دوم آن نقوش گل و بوته مشبک‌کاری شده است. از بقیهٔ اجزای این توغ چیزی بر جای نمانده است.

۷. **توغ حسینیهٔ ابوالفضل بیدگل**: توغ زیبایی که فضای میانی آن از بین رفته اما دو صفحهٔ تودرتوی سرتوغ سالم است و بر آن سورهٔ فتح به طور کامل مشبک‌کاری شده است. قسمت بیرونی سرتوغ نیز در ردیفی نقوش گیاهی مشبک‌کاری شده، اما همهٔ اژدرهای کنارهٔ سرتوغ از میان رفته است. (نگارهٔ ۱۴)

توغ‌های موزهٔ مردم‌شناسی آران‌وبیدگل

در موزهٔ مردم‌شناسی آران‌وبیدگل واقع در پارک لالهٔ این شهر چند توغ قرار دارد که بخش‌های اصلی آن از هم پاشیده شده و محل اصلی آن معلوم نیست، اما به احتمال زیاد از انبارهای قدیمی حسینیه‌های آران به دست آمده، چون ده‌ها سال است که این توغ‌ها کاربرد آیینی خود را در این بخش از شهر از دست داده‌اند.

۱. **توغ شمارهٔ ۱ موزهٔ آران وبیدگل**: قسمت سرتوغ به لحاظ طرح همانند توغ‌های نیمهٔ دوم سدهٔ دوازدهم است که در اطراف آن، فضای ۸ قاب‌هایی دایره‌ای برای حلقه‌های چرخان به قطر حدود ۳ سانتی‌متر ساخته شده که حلقه‌های چرخان آن از میان رفته است. در بین آن‌ها نیز در ۸ قاب اسامی جلالهٔ «یا منان، یا دیان، یا برهان، یا رضوان، یا حنان، یا غفران، یا رحمان، یا عمران» مشبک‌کاری شده است. در وسط سرتوغ عبارت «یا رسول الله» به شکلی زمخت ـ که نظیری در توغ‌های دیگر ندارد ـ مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۱۵)

۲. **توغ شمارهٔ ۲ موزهٔ آران وبیدگل**: توغ بزرگ و زیبایی که فضای میانی سرتوغ آن دعای «نادعلیا مظهر العجایب» و در پیرامون آن سورهٔ ناس و بر گرداگرد آن، در یک

ردیف، نقوش گل و بوتهٔ اسلیمی مشبک‌کاری شده است. فضای چرخان سرتوغ که فاقد هستهٔ چرخان است، در بالای سرتوغ قرار دارد. بر بالای تیغه نیز که از سرتوغ جدا شده، عبارت قرآنی «**نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَ فَتْحٌ قَرِیبٌ**» مشبک‌کاری شده است. میلهٔ فلزی ابتدایی توغ که دو صندوقچهٔ مدور و بیضی زیبا در میان دارد، از بزرگی و شکوهمندی توغ حکایت می‌کند. (نگارهٔ ۱۶)

۳. توغ شمارهٔ ۳ موزهٔ آران‌وبیدگل: توغی با کتیبهٔ تاریخ که سرتوغ و تیغهٔ آن بر جای مانده است. فضای چرخان میان سرتوغ از میان رفته، اما کتیبهٔ آن سالم است. در دورتادور فضای میانی نقوش گل و بوتهٔ اسلیمی و پس از آن در ردیفی دیگر، آیات آغازین سورهٔ فتح و تاریخ ۱۱۱۲ هجری مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۱۷)

۴. توغ شمارهٔ ۴ موزهٔ آران‌وبیدگل: توغی کوچک که هستهٔ چرخان میانی سرتوغ و اژدرهای اطراف آن از میان رفته، اما کتیبهٔ مشبک‌کاری توغ که تقریباً تمام صفحه را دربرگرفته، متضمن بخشی از حدیث منسوب به پیامبر(ص) دربارهٔ پاداش گریه بر حسین بن علی(ع) است: «قال رسول الله صلی الله علیه و آله: من یبکی علی الحسین وجب (= وجبت) له الجنة.» (نگارهٔ ۱۸)

توغ‌های بیدگل

۱. توغ شمارهٔ ۱ حسینیهٔ محلهٔ دروازهٔ بیدگل: از نوع توغ‌های مستحکم نیمهٔ دوم قرن دوازدهم دارای تاریخ ۱۱۶۳ هجری با ماهیچهٔ یک‌صفحه ای به طول ۶۰ و عرض ۵۰ سانتی متر که دو اژدهای آن سالم است، صندوقچهٔ مدور دارد و شبیه توغ مسجد عبدالملک اردبیل است. نقوش گل و بوتهٔ ظریف نیز در بین کتیبه‌های آن به چشم می‌خورد. این توغ را در قاب تسمه‌ای فلزی جای داده‌اند که تا حدود زیادی از تخریب آن جلوگیری می کند و الگوی آماتوری خوبی است برای حفظ توغ از خطر نابودی. در فضای میان سرتوغ کتیبه‌ای فارسی که به‌دلیل وجود تسمه‌های فلزی بر آن قابل خواندن نیست اما ابتدا و انتهای آن «راستی و... از علامات اخلاص دین حیدر» در دورتادور آن اسامی چهارده معصوم مشبک‌کاری شده، در پایین تیغه، صلوات و روی دماغهٔ پایین نام سازندهٔ اردبیلی و در طرف دیگر یا حسین حک شده و بر روی صندوقچهٔ مدور نیز

عبارت الله پیداست و بقیه از بین رفته است. (نگارهٔ ۱۹)

۲. توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ محلهٔ دروازهٔ بیدگل: از نوع توغ‌های اوایل سدهٔ دوازدهم است. ماهیچهٔ آن از دو صفحهٔ تودرتو به طول ۸۰ و عرض ۴۰ سانتی‌متر تشکیل شده که در معرض نابودی است. اما اژدرهای آن که دور یک درخت را احاطه کرده، نسبتاً سالم است. فضای میانی سرتوغ از بین رفته و در ردیف داخلی قبل از ردیف بیرونی که کتیبه مشبک‌کاری شده است، نقوش گل و بوتهٔ اسلیمی به چشم می‌خورد. کتیبه‌های سرتوغ در دو ردیف مشبک‌کاری شده است: در یک ردیف سوره‌های ناس و کوثر، و در ردیف بیرونی آیهٔ ۲۵۵ سورهٔ بقره (آیةالکرسی) کتابت شده است. (نگارهٔ ۲۰)

۳. توغ شمارهٔ ۳ حسینیهٔ محلهٔ دروازهٔ بیدگل: توغی برجای‌مانده از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم. یک صفحه از سرتوغ بزرگ و دو صفحه‌ای همراه با هستهٔ بزرگ چرخان میان صفحه به کلی از میان رفته است. بر یک صفحهٔ باقی‌مانده در ردیف داخلی، بخش‌های ابتدایی آیةالکرسی و در ردیف بیرونی، تمام سورهٔ نصر به صورت مشبک‌کاری کتابت شده است. تعداد زیادی از اژدرهای اطراف سرتوغ هنوز سالم است. برای حفاظت از توغ تسمه‌ای را در میان آن نصب کرده‌اند. (نگارهٔ ۲۱)

۴. توغ حسینیهٔ دربریگ بیدگل: از بزرگ‌ترین و زیباترین توغ‌های شناسایی‌شده با سرتوغ دوصفحه‌ای به طول ۹۵ و عرض ۴۷ سانتی‌متر که فضای میانی آن خالی است، اما در بالای آن قرقرهٔ چرخان وجود دارد. در هر طرف ۱۰ اژدهای دوسر از جنس برنج اطراف درختی به چشم می‌خورد. در فضای بین سرتوغ و تیغه، کاسهٔ طلسمی به قطر ۱۸ سانتی متر وجود دارد که از این جهت منحصربه‌فرد است. در صفحهٔ سرتوغ دو بار سورهٔ توحید در میان نقوش گل و بوته مشبک‌کاری شده، چنان‌که در ابتدای تیغه نیز عبارت «یا کافی المهمات» و «یا قاضی الحاجات» و تاریخ ۱۱۱۰ مشبک‌کاری شده است. بر کاسهٔ طلسم در میان حروف و اعداد تعویذی در قسمت بیرونی در ۸ دایره، سوره‌های چهارقل و صلوات کبیره یک در میان کنده‌کاری شده است. در داخل کاسه، آیةالکرسی و در میانهٔ آن، قفل علی در بین حروف و اعداد تعویذی کنده‌کاری شده است. (نگاره‌های ۲۲ و۲۳)

۵. توغ حسینیهٔ خانقاه عبدالصمد بیدگل: بازمانده از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم، طول سرتوغ ۸۵ و عرض آن ۶۰ سانتی‌متر که از دو صفحه تشکیل شده و فضای میانی آن از

بین رفته است. دورتادور سرتوغ تصاویر متعدد دو اژدها که درختی را دربرگرفته‌انـد، بـه چشم می‌خورد. نقوش گل و بوته نیز در بین خطـوط بـه چشـم مـی‌خـورد. در ردیـف کناری سرتوغ، سورهٔ ناس و صلوات کبیره با خط ریز و در قسمت کتیبهٔ درونی با خـط درشت، آیةالکرسی مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۲۴)

۶. **توغ (علم) حسینیهٔ عبدالصمد بیدگل**: علمی با سرتوغی دایره‌مانند با طـول و عـرض حدود ۳۰ سانتی‌متر که با توجه به تـاریخ و کیفیـت سـاخت، ایـن عَلـم پـیش از دیگـر توغ‌های مورد بررسی، ساخته شده است. بدین ترتیب که تمام سـرتوغ، تیغـه، اژدرهـای جانبی و خطوط و نقوش به صورت یک‌تکه ریختـه‌گـری شـده اسـت. ضـخامت ایـن صفحهٔ ریخته‌گری حدود یک سانتی‌متر است. سه تیغـهٔ کوتـاه ایـن علـم ماننـد شـاخه درخت از سرتوغ بالا رفته و دو اژدر آن را دربرگرفته اسـت. دورتـادور تیغـه، صـلوات کبیره روی صفحهٔ برنجی حک شده و فضـای میـانی آن عبـارت «لا الـه الا الله، محمـد رسول الله و علی ولی الله» به شکل مشبک ریختـه شـده اسـت. در بـالای آن بخشـی از دعای نادعلی و روی دماغهٔ سرتوغ آمده است: «وقف خانقاه احمد»، و در طـرف دیگـر آن «هیئت شاهزاده محمد» آمده و در دو جا به تاریخ ۱۰۴۸ و نـام ریختـه‌گـر آن اشـاره شده است: «عمل استاد مکین ریخته‌گر.» (نگارهٔ ۲۵)

توغ‌های نوش‌آباد

در نوش‌آباد کاشان توغ‌ها معمولاً در پیشاپیش دستهٔ عزادار به شکل خمیده بـا زاویـهٔ ۴۵ درجه حرکت داده می‌شود. در ایام عزاداری نیز توغ‌ها را که جامه بر تن آن‌ها کـرده‌انـد، در حسینیه‌ها می‌گذارند. در محلهٔ بالاده در شب اول محـرم، هیئـت سـقایی تـوغ را بـه نشانهٔ آغاز عزاداری محرم از خانهٔ بابای توغ به حسینیه می‌آورد.

در نوش‌آباد جمعاً یازده توغ شناسایی شده است: پنج عدد در محلهٔ تـوی ده، سـه‌تـا در بالاده، دوتا در جویباره، و یکی در شیخ‌آباد. این توغ‌ها در شرایط مناسـبی نگهـداری نمی‌شوند و برخی از آن‌ها در معـرض تخریـب کامـل‌انـد. ایـن تـوغ‌هـا در حسـینیه و همین‌طور منزل بانیان نگهداری می شود و در ایام عزاداری توسط بانیان تزیین و آمـاده و در حسینیه نصب می‌شود.

۱. توغ حیدری (شمارهٔ ۱) حسینیهٔ توی ده: این توغ به لحاظ آیینی از توغ‌های دیگر مرتبهٔ بالاتری دارد و باید در پیشاپیش توغ‌های دیگر حرکت داده شود. نام حیدری هم یادآور قلندران حیدری است که بانی بسیاری از شعائر عزاداری بوده‌اند. سرتوغ با طول ۸۵ و عرض ۴۰ سانتی‌متر از دو صفحه تشکیل شده، چند اژدهای سالم دارد و صندوقچهٔ مکعب و فضای مدور میانی سینه و پیشانی از میان رفته است، تزیینات گل و بوته بر صندوقچهٔ مدور کنده شده و در میان کتیبه‌های سرتوغ و ابتدا و انتهای تیغه مشبک‌کاری شده است. کتیبهٔ سرتوغ آیهٔ بسم‌الله و آیهٔ ۵۱ سورهٔ قلم و عبارت «یا امام حسین» و صلوات، و بر سر تیغه نیز عبارت الله‌اکبر به طرز ظریف مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۲۶)

۲. توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ توی ده: این توغ در سال ۱۱۲۱ هجری توسط حسین کاشانی ساخته شده است. بر سرتوغ و صندوقچهٔ مدور و تیغهٔ آن نقوش گل و بوته با ظرافت تمام به چشم می‌خورد. از اژدرهای دور سرتوغ یک عدد باقی مانده و فضای میانی سرتوغ، صندوقچهٔ مکعب و قسمت بالای تیغه از میان رفته است. روی سرتوغ آیات ۲۱ و ۲۰ سورهٔ حشر و تاریخ تحریر و بر پایین تیغه، آیهٔ سیزدهم سورهٔ صف مشبک‌کاری و بر دماغهٔ پایین و بالایی سرتوغ «یا علی مدد»، «یا امام حسین شهید» و نام هنرمند «حسین کاشانی» به چشم می‌خورد. (نگارهٔ ۲۷)

۳. توغ شمارهٔ ۳ حسینیهٔ توی ده: این توغ که به سال ۱۱۲۳ ساخته شده، شباهت زیادی با توغ قبلی دارد. طول و عرض سرتوغ به‌ترتیب ۴۲ و ۶۰ سانتی‌متر است. نقوش گل و بوته بر سرتوغ و فضای میانی آن مشبک کاری شده و دو صندوقچهٔ مدور دارد که بر آن نیز نقوش گیاهی و اسلیمی به چشم می‌خورد. اژدرهای توغ و کتیبه و نقوش تیغه از بین رفته است. بر سرتوغ سورهٔ نصر و تاریخ ساخت توغ در میان نقوش ظریف اسامی مشبک کاری شده، بر صندوقچهٔ مدور دو بیت شعر فارسی عامیانهٔ فاقد وزن، و در دو طرف دماغهٔ پایین سینه عبارت «یا امام معصوم حسین» حک شده است. (نگارهٔ ۲۸)

۴. توغ شمارهٔ ۴ حسینیهٔ توی ده: این توغ در معرض نابودی کامل است و به دلیل آسیب‌دیدگی فراوان از آن استفاده نمی‌شود. سرتوغ آن دو صفحه‌ای است و یکی از صفحات آن از بین رفته و کتیبه‌اش ناقص است، اما طرح اسلیمی میانی که همانند قرقرهٔ آن چرخان است، تقریباً سالم است. اژدرهای آن نیز از بین رفته است. طول و عرض

سینه ۴۲ و ۶۰ سانتی‌متر است. همانند توغ شمارهٔ دو، آیات ۲۱ و ۲۰ سورهٔ حشر بر سرتوغ مشبک‌کاری شده است. بر بالای تیغه عبارت «یا ستار» در میان نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده است. روی دماغه عبارت «یا غفار، یا قاضی الحاجات، یا کافی المهمات، یا رفیع الدرجات» و روی دیگر دماغه آیهٔ ۵۱ سورهٔ قلم، و بر میلهٔ فلزی میانی به خطی ناخوش وقف‌نامه نوشته شده که عبارت «وقف حضرت سیدالشهدا نموده این توغ را عبدالغنی...» قابل مشاهده است.

۵. **توغ شمارهٔ ۵ حسینیهٔ توی ده:** توغ یک‌صفحه‌ای که بسیار مستحکم است و نسل دوم از توغ‌های سدهٔ دوازدهم است که در سال ۱۱۶۸ هجری ساخته شده، از یک صفحه تشکیل شده که دو اژدها با بدن مارپیچ سرتوغ آن را احاطه کرده و در مجموع، چهار اژدر آن باقی است. در میان سرتوغ، کتیبه و دور آن ۱۳ صفحهٔ چرخان در قاب قرار داده شده و در قسمت پایینی سرتوغ نام سازنده، محمد امین اردبیلی، آمده است. از این هنرمند توغ دیگری نیز در ابوزیدآباد بر جای مانده است. در میانهٔ سرتوغ آیهٔ ۵۱ سورهٔ قلم، بر بالای آن آیه دو سورهٔ نصر (**یَدخُلُونَ فِی دینِ الله**) و ابتدای تیغه عبارت «یا فتاح» در میان نقوش اسلیمی مشبک کاری شده است. بر صندوقچهٔ مدور بیضی‌شکل عبارت «یا حسین شهید»، «یا حسین قریب» و در بین آن‌ها «یا رفیع الدرجات» و «یا قاضی الحاجات» و بر صندوقچهٔ دیگر، «یا قاضی الحاجات» و «یا مجیب الدعوات» به شکل ظریف در میان نقوش اسلیمی حک شده است. (نگارهٔ ۲۹)

۶. **توغ شمارهٔ ۱ حسینیهٔ بالاده:** بانی این توغ ورثهٔ مرحوم غلامعلی ارباب است همانند فرم توغ‌های دو و سه حسینیهٔ توی ده نوش‌آباد. به جز صندوقچهٔ مدور زیر سرتوغ بر بالای سرتوغ نیز صندوقچهٔ برنجی با طرح‌های اسلیمی، کنده‌کاری شده است. محتوای کتیبهٔ مشبک‌کاری سرتوغ، آیات اول و دوم سورهٔ فتح است و بر دورتادور صندوقچهٔ مدور میان توغ، صلوات کبیره برجسته‌کاری شده است. در انتهای کتیبهٔ این صندوقچه، تاریخ ۱۱۲۱ در بین نقوش اسلیمی به چشم می‌خورد. (نگارهٔ ۳۰)

۷. **توغ اسماعیل ارباب:** این توغ نیز از توغ‌های زیبای اوایل سدهٔ دوازدهم است که در حسینیهٔ بالاده نوش‌آباد افراشته می‌شود. بر ماهیچهٔ یک صفحه‌ای توغ هفت یا هشت

قاب زیبای هندسی وجود داشته که اکنون شش قاب آن بر جای است که در هر قاب، آیه‌ای از سورهٔ توحید و عبارت «**کذلک الله ربی**» به زیبایی مشبک‌کاری شده است. فضای میانی توغ که محل شیءگردانی بوده، خالی است. تیغهٔ توغ همانند شمشیر دوسر است. (نگارهٔ ۳۱)

۸. **توغ مکاری**: بانی این توغ که در معرض نابودی است، خانوادهٔ مرحوم حسین مکاری است. ماهیچهٔ این توغ از دو صفحهٔ متقاطع تشکیل شده است. از دیگر عناصر آن مانند صندوقچه‌های مدور و مکعب، اژدها و فضای میانی سرتوغ اثری بر جای نمانده است. (نگارهٔ ۳۲)

در حسینیهٔ بالاده بقایای سه توغ دیگر نیز باقی است. یکی از آن‌ها توغ بزرگ و بسیار زیبایی از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم است که صفحهٔ سرتوغ و صندوقچهٔ مکعب مشبک‌کاری آن از هم باز شده و به شدت آسیب دیده است. اما میلهٔ میانی و صندوقچهٔ مدور و بخشی از فضای میانی و تزیینات آن هنوز بر جای است و در انبار حسینیه نگهداری می‌شود.

قطعاتی باقی‌مانده از دو یا سه توغ نیز از این دوران در انبار حسینیه وجود دارد که شامل بخش‌هایی از کتیبه‌های مشبک‌کاری و چند اژدر از دو یا سه سرتوغ است. در ردیف بیرونی یکی از این قطعات که نیمی از یک صفحهٔ سرتوغ است، با قلمی درشت، بخشی از سورهٔ نصر و در ردیف داخلی با قلمی ریزتر، بخشی از آیات آغازین سورهٔ فتح مشبک‌کاری شده است. یک اژدر این سرتوغ نیز هنوز سالم است. در ردیف بیرونی بخشی باقی مانده از سرتوغی دیگر که سه اژدر آن سالم است، نیز نقوش گل و بوته و در ردیف داخلی بخشی از سورهٔ توحید باقی است. در فضای چرخان باقی‌مانده از توغی نیز عبارت «یا قاضی الحاجات» و «یا کفی المهمات» و... مشبک‌کاری شده است. (نگاره‌های ۳۳ و ۳۴)

۹. **توغ عباسی**: این توغ که بانی آن خانوادهٔ آقای عباسی است و در حسینیهٔ جویبارهٔ نوش‌آباد، در بالاترین ارتفاع نصب می‌شود. از سرتوغی دوصفحه‌ای تشکیل شده که اکنون تنها یکی از دو صفحه بر جای مانده است. سرتوغ ۷۰ سانتی‌متر طول و ۴۰ سانتی متر عرض دارد و فضای میانی آن از میان رفته، اما ۲۵ اژدر آن سالم است. این توغ صندوقچهٔ مدور نیز ندارد. بر سرتوغ باقی مانده آیةالکرسی، و بر سر تیغه نیز عبارت

الله‌اکبر در میان نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده است. توغ دیگری نیز در این حسینیه نگهداری می‌شود.

۱۰. توغ خاره‌ای: توغ دیگری در حسینیهٔ محلهٔ جویباره نگهداری می‌شود که سرتوغ آن کوچک است و روی آن صلوات بر محمد و آل محمد مشبک‌کاری شده است. این توغ نیز آسیب فراوانی دیده اما هنوز در ایام عاشورا از آن استفاده می‌شود. (نگارهٔ ۳۵)

۱۱. توغ حسینیهٔ شیخ‌آباد: طول و عرض سرتوغ ۳۶×۵۱ سانتی‌متر است که تزیینات گل و بوتهٔ اسلیمی مشبک‌کاری دارد. این توغ فاقد دیگر عناصر مانند صندوقچه و تیغه است، بر سر توغ عبارتی قرآنی (احتمالاً آیهٔ ۳۸ سورهٔ احزاب) مشبک‌کاری شده و روی دماغهٔ بالای سرتوغ عبارات «خدا، رسول، یا علی، یا حسین، حسین» کنده‌کاری شده است. امروزه از این توغ که در منزل یکی از اهالی قرار دارد، استفاده‌ای نمی‌شود.

توغ‌های نصرآباد

۱. زیارتگاه بی‌بی سکینه بانو: سرتوغ ۳۵×۴۵ سانتی متر که فضای میانی آن از بین رفته است. در حاشیهٔ فضای میانی نقوش گل و بوته که مشبک‌کاری شده، اژدرها و صندوقچهٔ میانی بر جای نمانده است. روی سرتوغ سورهٔ توحید و تاریخ ساخت توغ (شهر شوال سنهٔ ۱۲۵[۱]) مشبک‌کاری شده بر پشت و روی دماغهٔ زیر سرتوغ آیهٔ ۱۳ سورهٔ صف و عبارات «یا امام حسین»، «یا حسین»، «یا قاضی الحاجات»، «یا امام حسین» و «یا کافی المهمات» حک شده است. (نگارهٔ ۳۶)

۲. حسینیهٔ نصرآباد: در این حسینیه، چهار توغ وجود دارد: یکی از آن‌ها از نوع توغ‌های یک‌صفحه‌ای نیمهٔ دوم سدهٔ دوازدهم است و بخشی از کتیبهٔ آن مخدوش و شکسته است. طول سرتوغ ۶۵ و عرض آن ۵۰ سانتی‌متر است. بر میان سرتوغ آیهٔ ۱ و ۲ سورهٔ فتح، و دور آن در ۱۰ قاب عبارات «یا رضوان»، «یا برهان» و... مشبک‌کاری شده است.

توغ‌های ابوزیدآباد

در دو حسینیهٔ ابوزیدآباد بیش از ۱۰ توغ از دورهٔ صفوی و دو نخل وجود دارد. در روز عاشورا توغ‌ها به شکل عمودی توسط سه نفر حمل می‌شود. نخل و توغ را چند روز قبل از عاشورا تزیین می‌کنند، صبح عاشورا توغ را با دولوهایی که زیر آن می‌گذارند در

میدان مستقر می‌کنند. پس از خواندن ذکر و سینه‌زنی، توغ ها را همراه با نوحه و صـدای دهل و سنج در میدان و در میان شور و حال عزاداران چندین بار می‌گردانند. این مراسـم در عصر تاسوعا نیز در زیارتگاه شهر برگزار می‌شود. (قس: فرهنگ بیـذوی (ابوزیـدآباد کاشان)، ص۲۶۲ـ۲۶۴) اما توغ‌های تاریخی ابوزیدآباد عبارت‌اند از:

۱. توغ شمارهٔ ۱ حسـینیهٔ پشـت ده: سـرتوغ دوصـفحه‌ای بـه طـول ۶۸ و عـرض ۴۸ سانتی متر که ۱۵ جفت اژدها دورتادور آن درختی را احاطه کرده‌اند. فضای میانی به قطر ۱۵ سانتی‌متر دارای طرح‌های ظریف اسلیمی و در میان آن هستهٔ چرخان قرار دارد. یکی از صفحات آسیب زیاد دیده و قسمتی از کتیبهٔ آن از بین رفته است. در سـرتوغ پـس از یک ردیف نقش اسلیمی سورهٔ توحید، و در قسمت بیرونی آن آیهٔ ۳۵ سورهٔ نور، ابتدای تیغه آیهٔ ۱۸ سورهٔ یاسین و انتهای آن آیهٔ ۶۷ سورهٔ مائده (**يَا أَيُّهَا الرَّسُـولُ بَلِّـغْ مَـا أُنـزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ**) مشبک‌کاری شده است. همچنین روی دماغهٔ پایین تـاریخ مرمـت و نـام تعمیرکننده آمده است: «عمل استاد عبدالغنی ولد مرحوم حاجی ابوالحسین ابوزیـدآبادی ۱۳۰۹.» (نگارهٔ ۳۷)

۲. توغ شمارهٔ ۲ پشت ده: سرتوغ از دو صفحهٔ مختلف تشـکیل شـده کـه از تعـویض یکی از صفحات به جای صفحهٔ اصلی خبر می‌دهد. طـول سـرتوغ ۷۰ و عـرض آن ۴۲ سانتی‌متر است و صندوقچهٔ مدوری بر بالای سرتوغ به چشم می‌خورد. نوع قـاب‌بنـدی کتیبه‌های سرتوغ و نقوش اسلیمی آن قابل‌توجه است. دو اژدر نیز در جانبین تیغـه قـرار دارد. روی صفحهٔ باقی‌مانـده از سـرتوغ اصـلی بخشـی از سـوره‌هـای نصـر و توحیـد مشبک‌کاری شده اسـت. در وسـط صـفحهٔ اضـافه‌شـده نیـز آیـهٔ اول سـورهٔ فـتح و در دورتادور آن در قاب‌های مختلف، بخشی از دعای نادعلی، و در قاب ابتـدایی تیغـه کـه طرح های اسـلیمی و فضـای خـالی را در میـان گرفتـه، بخشـی از آیـهٔ ۳۵ سـورهٔ نـور مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۳۸)

۳. توغ شمارهٔ ۳ پشت ده: سرتوغ به طول ۸۴ و عرض ۵۰ که فضای میـانی آن خـالی است، از دو صفحه تشکیل شده و تمام اژدرهای آن از دسـت رفتـه اسـت. در پیرامـون فضای میانی، نقوش گل و بوتهٔ اسلیمی زیبایی مشبک‌کاری شده است. ایـن سـرتوغ بـه لحاظ حجم زیاد کتیبه‌ها مثال‌زدنی است، چنان‌که بر یکی از صفحه‌های سرتوغ‌ها آیـات ۱ و ۲ سورهٔ فتح و «سنهٔ ۱۱۸[۱]» و عبارت «یا امـام حسـین» و بـر صـفحهٔ دوم، آیـهٔ ۸

سورهٔ انسان» و «یا امام حسین»، و بر سرِ تیغه نیایش «یا قاضی الحاجات» و ابتدای تیغه عبارتی عربی ـ که عمدهٔ آن از بین رفته و قابل خواندن نیست ـ مشبک‌کاری شده است. در چهار ضلع تسمهٔ میلهٔ بالایی سرتوغ نیز عبارت «یا الله، یا محمد، یا علی، یا حسین» کنده‌کاری شده است. (نگارهٔ ۳۹)

۴. توغ شمارهٔ ۴ پشت ده: این توغ در اصل دو صفحه داشته که به مرور یکی از صفحه‌ها فرسوده شده و از میان رفته است. اما در اطراف صفحهٔ باقی‌مانده که طول و عرض ۴۰ و ۷۰ سانتی‌متر است، ۱۵ اژدها باقی مانده و بر بالای آن صندوقچهٔ مدور دیده می‌شود. در فضای میانی نیز چهار پرهٔ چرخان مشبک‌کاری وجود دارد که ادامهٔ صلوات کبیره که دورتادور سرتوغ را دربرگرفته، بر بخشی از پره‌های آن مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۴۰)

۵. توغ شمارهٔ ۵ پشت ده: این توغ بزرگ‌ترین توغی است که تاکنون دیده‌ام و به قدری سنگین است که فعلاً در آیین‌ها از آن استفاده نمی‌کنند. اهالی محل به این توغ، اژدر می‌گویند. طول سرتوغ ۱۱۰ و عرض آن ۵۰ سانتی‌متر است. توغ نسبتاً سالم که هم در میانهٔ سرتوغ و هم در بالای آن، چهار پرهٔ چرخان که روی آن نقوش گل و بوته مشبک‌کاری شده، به چشم می‌خورد. روی یکی از سرتوغ‌ها سورهٔ نصر، و بر دیگری سورهٔ توحید، و بر بالای تیغه، صلوات مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۴۱)

عَلم‌های حسینیهٔ پشت ده ابوزیدآباد: در انبار حسینیهٔ پایین ده ابوزیدآباد، ۵ علم وجود دارد که کاربردی متفاوت با توغ دارند. این علم‌ها از توغ کوچک‌ترند و بر بالای نخل نصب می‌شوند. از این میان یکی از آن‌ها طرح بسیار جالبی دارد. در میان سر علم، نقش شیر و خورشید و در پیرامون آن در ده قاب دایره‌ای عبارت «یا حسین» مشبک در میان نقوش بسیار ظریف مشبک‌کاری شده است. این صفحه بر ورقهٔ فلزی نصب است و در پشت این ورقه که روی دیگر علم است، نیز نقوش گل و بوته به چشم می‌خورد. بر صندوقچهٔ مدوری که نیمی از آن باقی مانده است نیز وقف‌نامه و تاریخ نوشته شده است: «وقف ابا عبدالله حسین کرد این قبه را با یک عدد... نظام ابن قاسم، طمع‌کننده به لعنت خدا گرفتار شود، وقف ۱۰۷۹.» (نگارهٔ ۴۲)

دو علم دیگر در این حسینیه شباهتی اساسی با توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ بالاده نوش‌آباد دارد. طول و عرض سرعلم هرکدام از علم‌ها ۳۵ در ۳۰ سانتی‌متر است. در میان آن، کتیبهٔ «یا محمد یا علی» و در شش قاب پیرامونی ابتدا سورهٔ توحید و در آخرین قاب عبارت «یا قاضی الحاجات» مشبک‌کاری شده است. دو قاب پایینی آسیب جدی دیده است. سر تیغه یکی از علم نیز طرح سادهٔ هندسی دارد (نگارهٔ ۴۳) اما نیمی از تیغهٔ علم دیگر از میان رفته است. (نگارهٔ ۴۴) به نظر می‌رسد تاریخ ساخت این علم‌ها نیمهٔ اول قرن دوازدهم هجری باشد.

همچنین دو علم دیگری از این دست فاقد کتیبه است، اما طرح‌های مشبک‌کاری گیاهی و هندسی ساده اما جالبی دارد، تکرار طرح درخت سرو و بته‌جقه و ستاره‌های چهار پر. طرفه آنکه میان دو ورق تطبیق‌شدهٔ این علم پارچه‌ای قرمز وجود دارد که به نظر می‌رسد به اندازهٔ علم قدمت داشته باشد. در گرداگرد سرعلم یکی از آن‌ها اژدری دهان‌گشوده باقی مانده است. (نگارهٔ ۴۵) و در گرداگرد علم دیگر بقایای گیاهی است که دو اژدر گرد آن را گرفته‌اند. (نگارهٔ ۴۶)

۶. **توغ شمارهٔ ۱ توی ده ابوزیدآباد:** توغ بزرگ و مستحکم با سرتوغ دوصفحه‌ای و خطوط و نقوش بسیار ظریف. همچنین دو صندوقچهٔ مدور منقوش در پایین و بالای سرتوغ قرار دارد. از حدود ۵۰ اژدر اطراف سرتوغ فقط ۲ عدد باقی مانده است. بر یکی از صفحات سرتوغ، آیهٔ ۸ سورهٔ انسان (دهر) و صفحهٔ دیگر، آیهٔ اول سورهٔ فتح و عبارت «یا امام حسین»، بر فضای چرخان میانی آیهٔ ۳۵ سورهٔ نور، بر سرِ تیغه عبارت «یا قاضی الحاجات» مشبک‌کاری شده و بر صندوقچهٔ بالای توغ هم اشعاری فارسی کنده‌کاری شده است. تاریخ ساخت توغ ۱۱۲۷ هجری است. (نگارهٔ ۴۷)

۷. **توغ شمارهٔ ۲ توی ده:** از توغ‌های مستحکم و دارای خطوط و نقوش ظریف، در دور سرتوغ اژدرها درختی را احاطه کرده‌اند. در میانهٔ سرتوغ دو هستهٔ تودرتوی چهار پرهٔ چرخان به چشم می‌خورد. در انتهای نقوش اسلیمی تسمه‌ای سرتوغ، تصویر مرغی به چشم می‌خورد که قابل تأمل است. چون در توغ‌های صفوی به تصویر حیوانی نقش شده است. کتیبهٔ سرتوغ که آیةالکرسی است، بین دو قاب از طرح بوتهٔ اسلیمی مشبک‌کاری شده است. همچنین بر صندوقچهٔ مدور وقف‌نامه و سنهٔ ۱۱۳۱[۱] کنده شده است. (نگارهٔ ۸)

۸. توغ شمارهٔ ۳ حسینیهٔ توی ده: این توغ شباهت کامل با توغ شمارهٔ ۵ حسینیهٔ تودهٔ نوش‌آباد دارد. نام سازندهٔ آن‌ها نیز یک نفر است. دو اژدر سرتوغ را احاطه کرده است. در میانهٔ سرتوغ آیهٔ ۵۱ سورهٔ قلم و بالای آن آیهٔ دوم سورهٔ نصر و ابتدای تیغه «یا فتاح» و انتهای آن «الله» در بین نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده است. در دماغهٔ پایین سرتوغ در یک طرف «الله، محمد، یا علی مدد» و در طرف دیگر آن نام سازنده «محمدامین اردبیلی» به چشم می‌خورد. (نگارهٔ ۴۹)

۹. توغ شمارهٔ ۴ حسینیهٔ توی ده: توغی از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم که کتیبه‌های سرتوغ آن سالم است؛ گرچه فضای چرخان میانی و اژدرهای دور سرتوغ به کلی از میان رفته است. در دریف داخلی، گرداگرد فضای خالی میانی سورهٔ توحید مشبک‌کاری شده و در ردیف بیرونی در شش قاب عبارت «یا حسین» و در پنج قاب بین آن‌ها نقوش گل و بوتهٔ اسلیمی مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۵۰)

۱۰. این توغ که به نظر می‌رسد از سدهٔ دوازدهم هجری است، فرم ویژه‌ای دارد و با دیگر توغ‌ها متفاوت است. در فضایی میانی که قطر زیادی نسبت به دیگر توغ‌ها دارد، عبارت یا علی دو بار تکرار شده و گرد آن را دو اژدر فرا گرفته است. در دورتادور سرتوغ نیز در شش قاب سورهٔ توحید و صلوات کبیره مشبک‌کاری شده است. از دو اژدر پیرامون سرتوغ نیز اکنون یکی بر جای است. همچنین بر صفحهٔ میانی ورقه‌ای برنجی عمود شده که عبارت «الله، محمد، علی» در آن مشبک‌کاری شده است. در بالای سرتوغ شیء چرخان بسیار زیبایی از جنس برنج به شکل جامی با تزیینات گل و بوته مشبک‌کاری شده که در نوع خود بی‌مانند است. در ابتدای تیغه نیز که شبیه فرم ابتدای تیغه‌های نیمهٔ دوم سدهٔ دوازدهم است، فضای میانی مزین به گل و بوته قرار دارد و بر گرداگرد آن دو ماری که دهان گشوده‌اند. در بالای این فضا و در ابتدای تیغه صندوقچهٔ مدور برنجی مشبک‌کاری و قلم‌زنی بسیار زیبایی قرار داده شده است. (نگارهٔ ۵۱)

توغ‌های نطنز

در شهر نطنز که آیین‌های عزاداری در حسینیه‌های سنتی و زیبای آن برگزار می‌شود، توغ در روز عاشورا در پیشاپیش دسته توسط یک نفر به صورت عمودی حمل می‌شود.

توغ‌های نطنز، به‌ویژه یکی از توغ‌های هیئت حضرت ابوالفضل(ع)، ازجمله توغ‌های نفیس دورهٔ صفوی است.

۱. حسینیهٔ شمارهٔ ۱ هیئت ابوالفضل(ع): با سرتوغی به طول تقریبی ۵۵ و عرض ۵۰ سانتی متر که سه ردیف کتیبه در قاب میانی، داخلی و بیرونی آن در میان نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده که همگی اسماء خداوند است و از نظر فرم و کتیبه با دیگر توغ‌ها تفاوت دارد. در وسط سرتوغ عبارت «یا فتاح» و در شش قاب جانب آن، عبارات «یا جبار، یا ستار، یا غفار، یا قهار، یا مختار، یا حیان» و در هشت قاب ظریف عبارات «یا منان، یا غفران، یا دیان، یا حنان، یا مستعان، یا سبحان و...» مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۵۲)

۲. توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ ابوالفضل(ع): توغی مستحکم از نوع توغ میانچال با سرتوغ های بزرگ که فضای میانی چرخان آن از هستهٔ شبیه به میوهٔ کاج و نقوش گل و بوتهٔ چرخان و پس از آن دو ردیف کتیبه و سپس ردیفی از نقوش گل و بوته تشکیل شده و در زیر سرتوغ، صندوقچهٔ مکعب مشبک‌کاری و صندوقچهٔ مدور برنجی زیبایی تشکیل قرار دارد. هستهٔ چرخان این توغ سالم است و در ابتدای تیغه جای داده شده است. در کتیبهٔ داخلی سرتوغ، آیهٔ ۵۴ سورهٔ اعراف و کتیبهٔ بیرونی آیهٔ ۳۵ سورهٔ نور، و بر صندوقچهٔ مکعب آیةالکرسی، و بر ابتدای تیغه، آیهٔ ۵۷ و ۵۸ سورهٔ یاسین مشبک‌کاری شده و بر صندوقچهٔ مدور، صلوات کبیره نقش بسته است. (نگارهٔ ۵۳ و ۵۴)

۳. حسینیهٔ ده آباد: این توغ شکل خاصی دارد که نشان‌دهندهٔ تحولات در ساخت توغ است. گرچه به ظرافت توغ های سدهٔ دوازدهم نیست، اما تزیینات ویژه و منحصربه‌فردی دارد. در فضای نسبتاً بزرگ میان سرتوغ که طول آن حدود ۶۰ و عرض ۵۵ سانتی متر است، کتیبهٔ مشبک، سپس در ردیف دیگر صلوات کبیره کنده‌کاری و با گل‌میخ‌های ظریفی تزیین شده است. پس از آن در بین دو ردیف تزیینات گل‌میخ، گل چهارپر چلیپایی مشبک‌کاری شده و در لبهٔ بالایی سرتوغ، به قرینه، دو مرغ و در لبهٔ پایینی دو ماهی تعبیه شده است. دو صندوقچهٔ مدور کوچک زیر توغ وجود دارد که از آنجا اژدری بزرگ بالا آمده است. این توغ بیش از شش تیغهٔ نسبتاً کوتاه دارد که برخی از آن‌ها سالم و در بالای آن کتیبه وجود دارد. در میان سرتوغ «**نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَ فَتْحٌ قَرِیبٌ**» (آیهٔ ۱۳ سورهٔ صف) و بر رأس تیغه‌ها عبارات «یا محمد، یا علی» مشبک‌کاری شده است.

در دورتادور فضای میانی سرتوغ نیز صلوات کبیره کتیبه شده است. (نگارهٔ ۵۵)

۴. توغ ابیانه: در ابیانه به توغ شدّ می‌گویند که برگرفته از نام بخشی از توغ است که عبارت است از رشته یا پارچه‌ای که بر توغ می‌آویزند. این توغ را که در حسینیهٔ جنب زیارتگاه آبادی نگهداری می‌شود، در ایام تاسوعا و عاشورا در پیشاپیش دسته حرکت می‌دهند. توغ کوچک و سالم است، اما تزیینات و کتیبه‌های آن ساده. سرتوغ از یک صفحهٔ کوچک تشکیل شده که دو اژدر از جانبین آن قرار دارد. دو شاخهٔ فلزی نیز از جانبین تیغه بالا رفته‌اند. در میان سرتوغ، کتیبهٔ «الله، محمد، علی» مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۵۶)

توغ‌های دیگر کاشان

۱. توغ حسینیهٔ روستای ارمک: این توغ که به طرز شگفت‌انگیزی کاملاً سالم مانده، یکی از زیباترین توغ‌های ایران و همانند توغ عالی‌قاپوی اردبیل است. سازندهٔ این توغ محمد اردبیلی است که آن را در سال ۱۱۸۳ هجری ساخته است. این توغ زیبا که باید آن را کمال صنعت توغ‌سازی ایران دانست، درنهایت ظرافت و سلیقه مشبک‌کاری شده است. سرتوغ که از یک صفحهٔ فولادی تشکیل شده بسیار عریض و طویل و به طور تقریبی سرتوغ ۱۲۰ و عرض آن ۸۰ سانتی‌متر است. سازندهٔ این توغ محمدامین اردبیلی است، همو که چند توغ از وی در کاشان بر جای مانده است؛ ازجمله توغ‌هایی در حسینیهٔ دروازهٔ بیدگل، توی ده ابوزیدآباد و توی ده نوش‌آباد. به هر روی، اساس کتیبه‌های این توغ در قابی از گل لاله‌عباسی و برگ گل‌های اطراف آن مشبک‌کاری شده است. در فضای میانی طرح لاله‌عباسی که درست در میانهٔ توغ قرار دارد، اسامی «الله، محمد، علی» در میان اسلیمی‌های ظریف، و در یازده برگ آن اسامی امامان شیعه از امام حسن(ع) تا حضرت مهدی(عج) مشبک‌کاری شده است. همچنین در بالاترین قسمت سرتوغ، آیهٔ بسم الله الرحمن الرحیم، و در ۱۴ برگ پیرامونی سرتوغ، اسامی چهارده معصوم تکرار شده است. در بالای سرتوغ و در ابتدای تیغه، آیهٔ ۲۵ سورهٔ نور، و در سر تیغه عبارت «یا فتاح» مشبک‌کاری شده است. دورتادور سرتوغ و ابتدای تیغه نیز در قابی، نقوش گل و بوته مشبک‌کاری شده است. دو اژدر بزرگ در جانبین سرتوغ و دو

اژدر کوچک در ابتدای تیغه قرار دارد. در فلز محافظ ابتدایی سرتوغ نیز نام سازنده بدین صورت کنده‌کاری شده است: «یا علی، عمل محمد اردهبیلی» و در طرف دیگر آن که تسمهٔ محافظ مانع از رؤیت دقیق نوشته می‌شود، عبارت «یا علی» و «سنهٔ ۱۸۳[۱]» قابل تشخیص است. (نگارهٔ ۵۷ و ۵۸)

۲. توغ هیئت علی‌اکبری راوند: در راوند توغ را در ظهر عاشورا به صورت مورب (خمیده) حرکت می‌دهند. یکی از این توغ‌ها توغ هیئت علی‌اکبری است که در منزل یکی از اهالی نگهداری می‌شود و مردم نسبت به آن اعتقادات و آیین‌های جالبی دارند، به طوری که برای حاجت گرفتن در پای این توغ ختم انعام می‌گیرند و سفره می‌اندازند و نماز و دعا و نذر به جا می‌آورند. این توغ از توغ‌های نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم است و بخش کمی از کتیبهٔ سرتوغ از میان رفته و صندقچهٔ مکعب آن نیز آسیب جدی دیده است. در میانهٔ سرتوغ عبارت «یا الله، محمد، علی» و در پیرامون آن حدیثی منسوب به پیامبر اسلام(ص) (من بکی علی الحسین علیه‌السلام و تباکی وجبت له الجنة) و در قاب بیرونی گرداگرد توغ طرح‌های اسلیمی مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۵۹) بر صندوقچهٔ مدور نیز نقوش اسلیمی و بر صندوقچهٔ مکعب که بخش اصلی آن بر جای مانده، آیةالکرسی، و در یکی از قاب‌های میانی آن عبارت «یا فتاح» مشبک‌کاری شده است. (نگارهٔ ۶۰)

۳. توغ زیارتگاه روستای قِه: قه یا کِه از آبادی‌های باستانی منطقهٔ کوهستانی کاشان است. در زیارتگاه این روستا سرتوغی از نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم هجری باقی است که فضای میانی آن از میان رفته و در قسمت کناری سرتوغ، در یک ردیف نقوش گل و بوته و در دورتادور سرتوغ و در ردیفی دیگر، اول آیهٔ اول و بخشی از آیهٔ دوم سورهٔ فتح آمده است: «**إِنَّا فَتَحْنَا لَکَ فَتْحاً مُبِیناً(۱) لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَمَا تَأَخَّرَ وَیُتِمَّ نِعْمَتَهُ**» بر بالای سرتوغ و ابتدای تیغه‌ای که از میان رفته است، صندقچهٔ مدور مشبک مزین به نقوش گل چهار برگ قرار دارد. (نگارهٔ ۶۱)

جمع‌بندی

تعداد زیادی از توغ های تاریخی دوران صفوی ایران در کاشان قرار دارد؛ این امر نشان‌دهندهٔ نقش تاریخی، فرهنگی و آیینی شهر کاشان در دورهٔ صفوی است. عمدهٔ

کتیبه‌های توغ‌های کاشان به لحاظ محتوا با دیگر توغ‌های ایرانی تفاوت چندانی ندارد. بر این اساس، مضمون و محتوای بیشتر کتیبه‌های توغ‌ها، سوره‌ها و آیات قرآنی است و شامل مضامینی چون فتح، نصرت، طلب و تعویذ، نیایش و آیاتی می‌شود که بنا بر باور شیعیان در شأن علی(ع) نازل شده است. پس از آن نیز اسماءالله و صلوات کبیره و ذکر نام‌های چهارده معصوم به‌ویژه حسین(ع) و علی(ع) در کتیبهٔ توغ، بیشترین بازتاب را دارد. (نک: بررسی کتیبه‌های توغ‌های عزاداری در ایران عصر صفوی، ص۱۳۱ــ۱۵۶) تاریخ ساخت نیز از دیگر مضامین محتوایی کتیبهٔ توغ‌های منطقهٔ کاشان است که قدیمی‌ترین آن مربوط سال‌های ۱۰۴۶ و ۱۰۷۷ و آخرین آن ۱۲۴۲ است و در بین آن سال‌های ۱۱۰۶، ۱۱۱۰، ۱۱۱۲، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۳، ۱۱۲۷، ۱۱۶۳، ۱۱۶۷ و ۱۱۸۳ هجری به چشم می‌خورد. در این میان، بیشترین توغ‌ها در شهرهای آران‌وبیدگل، ابوزیدآباد، نوش‌آباد و روستای جوشقان استرک قرار دارد. این توغ‌ها که بالغ بر شصت توغ می‌شوند، از نفیس‌ترین توغ‌های ایرانی به شمار می‌آیند. با این اوصاف تقریباً همهٔ آن‌ها آسیب دیده و برخی در معرض نابودی کامل قرار دارند، اما دربارهٔ آن‌ها هیچ برنامهٔ حفاظتی از سوی مسئولین ذی‌ربط اعمال نشده و حتی هیچ کدام به ثبت اشیاء منقول میراث‌فرهنگی نرسیده است. با توجه به اینکه این آثار ارزش تاریخی، فرهنگی، صنعتی و هنری زیادی دارند، انتظار می‌رود که مورد توجه جدی قرار گرفته و به جز شناسایی و ثبت و حفاظت، از جنبه‌های مختلف مورد مطالعه و دقت قرار گیرند. توغ حسینیهٔ استرک کاشان با تاریخ ۱۱۸۳ هجری که تقریباً سالم است، از نظر نگارندگان کمال هنر توغ‌سازی ایران به حساب می‌آید.

پی‌نوشت:

* در توغ و دیگر وسایل آیینی، کتیبه‌هایی وجود دارد که مورد وقف را تعیین کرده و خلاف‌کننده را به لعنت خدا و نفرین رسول هشدار می‌دهند.

منابع

- *قرآن کریم.*
- «بررسی کتیبه‌های توغ‌های عزاداری در ایران عصر صفوی»، محمد مشهدی نوش‌آبادی، *تاریخ و*

تمدن اسلامی، سال ششم، شمارهٔ ۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۹.
- *تاریخ الامم و الملوک*، محمد بن جریر طبری، بریل، لیدن، ۱۳۵۸ق/۱۹۳۵م.
- تحقیقات میدانی نگارندگان.
- «توغ»، علی بلوک‌باشی، *دائرةالمعارف بزرگ اسلامی*، زیر نظر محمدکاظم بجنوردی، دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۷.
- «توغ»، افسانه منفرد، *دانشنامهٔ جهان اسلام*، بنیاد دائرةالمعارف اسلامی، تهران، ۱۳۸۳.
- *توغ‌های ایرانی*، محمد مشهدی نوش‌آبادی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران، ۱۳۹۵.
- *عزاداری سنتی شیعیان در بیوت علما، حوزه‌های علمیه و جهان*، سید حسین معتمدی، عصر ظهور، قم، ۱۳۷۸.
- *فرهنگ بیدُوئی (ابوزیدآباد کاشان)*، عباس مزرعتی و دیگران، ناشر مؤلفان، تهران، ۱۳۷۴.
- *قمصر؛ گذشته، حال، آینده*، هادی اکبری، جمال، قم، ۱۳۸۱.
- «نگاهی مردم‌شناختی به آیین‌های توغ‌برداری در ایران»، محمد مشهدی نوش‌آبادی، *فرهنگ مردم ایران*، شمارهٔ ۲۵، پاییز ۱۳۹۰.
- *واژه‌نامهٔ محرم کاشان*، علی‌اصغر شاطری، مرسل، کاشان، ۱۳۸۳.
- «ویژگی‌های ساختاری و نمادین توغ ایرانی»، محمد مشهدی نوش‌آبادی، مجلهٔ *تاریخ و تمدن اسلامی*، شمارهٔ ۲۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.

نگاره‌ها:

نگارهٔ ۱: توغ مسجدجامع کاشان نگاره

نگارهٔ ۲: توغ حسینیهٔ جریدهٔ بابایی کاشان

نگارهٔ ۳: توغ امام علی مسجد چهار درخت جوشقان استرک، ۱۱۷۷ق

نگارهٔ ۴: توغ زیارت جوشقان استرک (عبیدی) نیمهٔ دوم سدهٔ یازدهم هجری

نگارهٔ ۵: توغ زین‌العابدین مسجد چهار درخت جوشقان استرک، نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

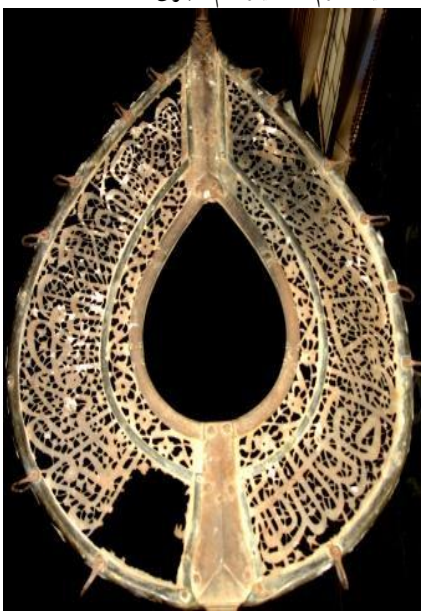

نگارهٔ ۶: توغ شمارهٔ ۳ مسجد چهار درخت جوشقان استرک، نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم هجری

نگارهٔ ۷: توغ شمارهٔ ۴ (دهقانی) چهار درخت نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم هجری

نگارهٔ ۸: توغ شمارهٔ ۵ مسجد چهار درخت (نهیبی، ۱۱۲۲ق)

نگارهٔ ۹: توغ شمارهٔ ۱ حسینیهٔ مسجد قاضی آرانوبیدگل. ۱۱۱۹ق

نگارهٔ ۱۰: توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ مسجد قاضی آرانوبیدگل. نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم هجری

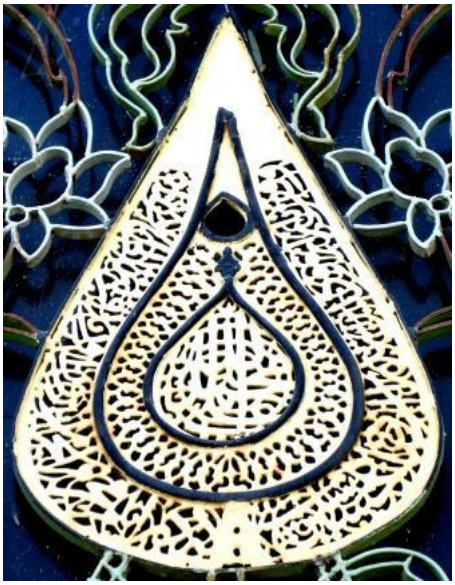

نگارهٔ ۱۱: توغ حسینیهٔ بازار آران‌وبیدگل. ۱۱۰۶ق

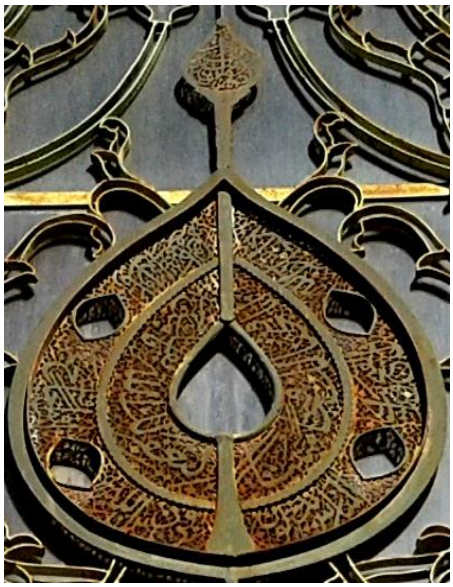

نگارهٔ ۱۲: توغ حسینیهٔ محلهٔ سرکوچه دروازهٔ آران‌وبیدگل. نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

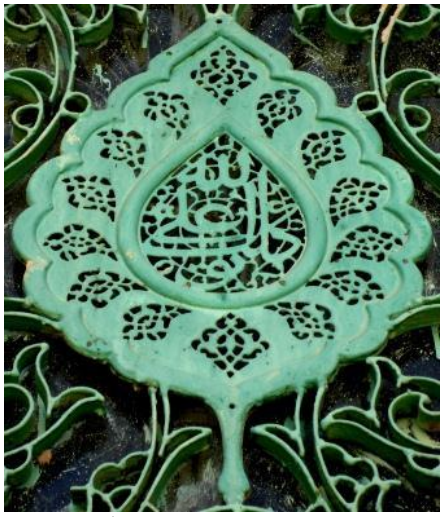

نگارهٔ ۱۳: توغ زیارت شاهزاده اسماعیل آران‌وبیدگل نیمهٔ دوم سدهٔ دوازدهم

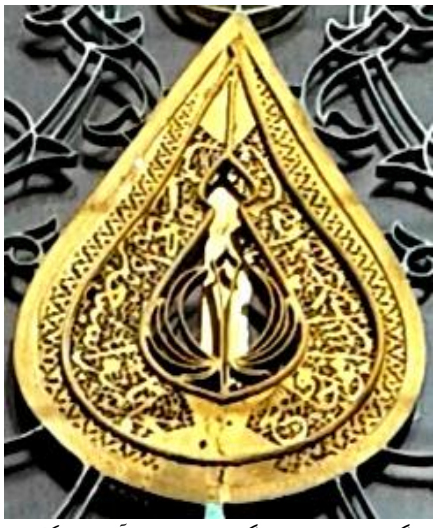

نگارهٔ ۱۴. توغ زیارتگاه پنج امامزاده آران‌وبیدگل نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۱۵: توغ شمارهٔ ۱ موزهٔ مردم‌شناسی
آران‌وبیدگل، نیمهٔ دوم سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۱۶: توغ شمارهٔ ۲ موزهٔ مردم‌شناسی
آران‌وبیدگل، سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۱۷: توغ شمارهٔ ۳ موزهٔ مردم‌شناسی
آران‌وبیدگل، ۱۱۱۲ق

نگارهٔ ۱۸: توغ شمارهٔ ۴ موزهٔ مردم‌شناسی
آران‌وبیدگل، نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۱۹: توغ شمارهٔ ۱ حسینیهٔ محلهٔ دروازهٔ بیدگل، ۱۱۶۳ق

نگارهٔ ۲۰: توغ شمارهٔ ۲ محلهٔ دروازهٔ آرانوبیدگل نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۲۱: توغ شمارهٔ ۳ حسینیهٔ محلهٔ دروازهٔ آرانوبیدگل

نگارهٔ ۲۲: توغ محله دربریگ آرانوبیدگل نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۲۳: کاسهٔ تعویذی زیر سرتوغ محله دربریگ آران‌وبیدگل

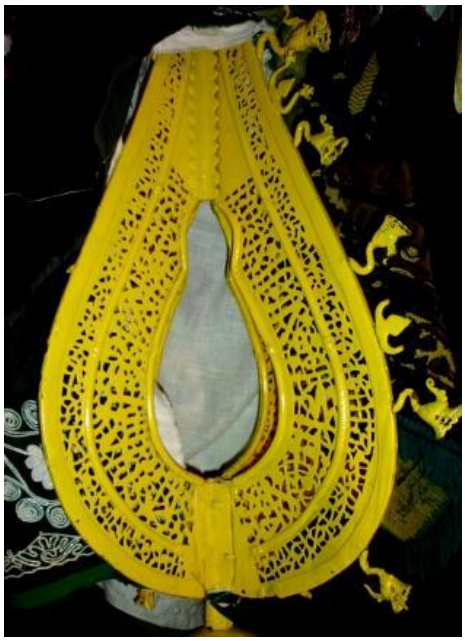

نگارهٔ ۲۴: توغ حسینیهٔ خانقاه عبدالصمد آران‌وبیدگل

نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۲۵: توغ (علم) حسینیهٔ خانقاه عبدالصمد آران‌وبیدگل. ۱۰۴۶ق

نگارهٔ ۲۶: توغ حیدری حسینیهٔ توی ده نوش‌آباد
نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۲۷: توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ توی ده نوش‌آباد. ۱۱۲۱ق

نگارهٔ ۲۹: توغ شمارهٔ ۵ حسینیهٔ توی ده
نوش‌آباد. ۱۱۶۸ق

نگارهٔ ۳۰: صندوقچهٔ مدور توغ غلامعلی ارباب حسینیهٔ بالاده
نوش‌آباد. ۱۱۲۱ق

نگارهٔ ۳۱: توغ حاج اسماعیل ارباب حسینیهٔ بالاده نوش‌آباد، نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

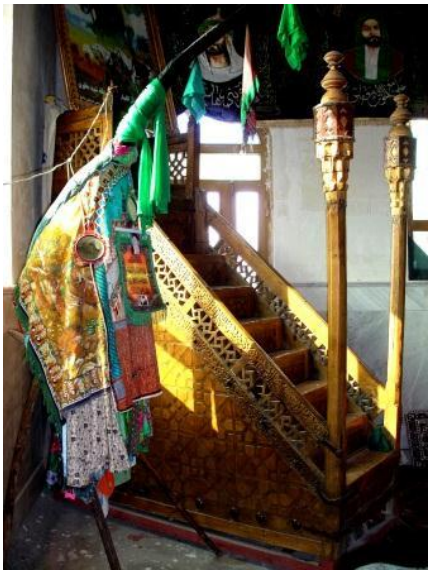

نگارهٔ ۳۲: توغ حاج حسین مکاری. حسینیهٔ بالاده نوش‌آباد، نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۳۳: بخشی از سر توغ دو توغ از میان رفته حسینیهٔ بالاده نوش‌آباد، نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۳۴: بخشی از توغ از میان رفتهٔ حسینیهٔ بالاده نوش‌آباد، نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۳۵: توغ‌های عباسی و خاره‌ای حسینیهٔ جوییاره نوش‌آباد، نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۳۶: توغ زیارت بی‌بی سکینه نصرآباد. ۱۱۲۵ق

نگارهٔ ۳۷: توغ شمارهٔ ۱ حسینیهٔ پشت ده ابوزیدآباد
نیمهٔ اول سدهٔ یازدهم

نگارهٔ ۳۸: توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ پشت ده ابوزیدآباد
نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۳۹: توغ شمارهٔ ۳ حسینیهٔ پشت ده. ابوزیدآباد
۱۱۱۸ق

نگارهٔ ۴۰: توغ شمارهٔ ۴ حسینیهٔ پشت ده ابوزیدآباد
نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

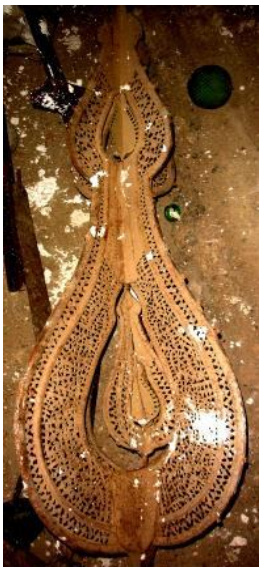

نگارهٔ ۴۱: توغ شمارهٔ ۵ حسینیهٔ پشت ده ابوزیدآباد نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

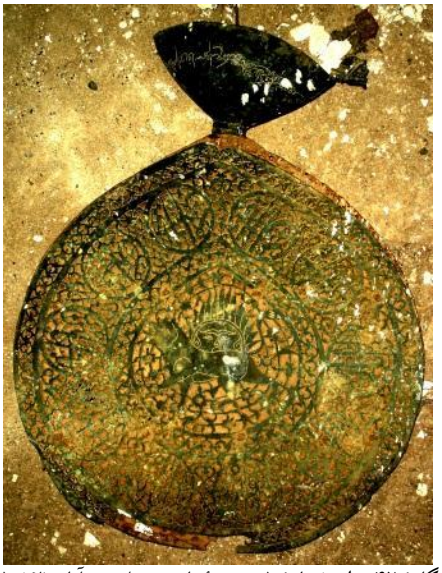

نگارهٔ ۴۲: علم شمارهٔ ۱ حسینیهٔ پایین ده ابوزیدآباد، ۱۰۷۳ق

نگارهٔ ۴۳: علم شمارهٔ ۲ حسینیهٔ پشت ده نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۴۴: علم شمارهٔ ۳ حسینیهٔ پشت ده ابوزیدآباد نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارۀ ۴۵: علم شمارۀ ۴ حسینیۀ پشت ده ابوزیدآباد، احتمالاً سدۀ یازدهم

نگارۀ ۴۶: علم شمارۀ ۵ حسینیۀ پشت ده ابوزیدآباد، احتمالاً سدۀ یازدهم

نگارۀ ۴۷: توغ شمارۀ ۱ حسینیۀ توی ده ابوزیدآباد، ۱۱۲۷ق

نگارهٔ ۴۸: توغ شمارهٔ ۲ حسینیهٔ توی ده ابوزیدآباد
۱۱۳۱ق

نگارهٔ ۴۹: توغ شمارهٔ ۳ حسینیهٔ توی ده ابوزیدآباد
حدود ۱۱۶۷ق

نگارهٔ ۵۰: توغ شمارهٔ ۴ حسینیهٔ توی ده ابوزیدآباد
نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۵۱: توغ شمارهٔ ۵ حسینیهٔ توی ده ابوزیدآباد

نگارۀ ۵۲: توغ شمارۀ ۱ هیئت ابوالفضل نطنز سدۀ دوازدهم

نگارۀ ۵۳: توغ شمارۀ ۲ هیئت ابوالفضل نطنز سدۀ دوازدهم

نگارۀ ۵۴: صندوقچۀ مکعب توغ شمارۀ ۲ هیئت ابوالفضل نطنز

نگارهٔ ۵۵: توغ حسینیهٔ ده‌آباد نطنز

نگارهٔ ۵۶: توغ (شد) ابیانه نطنز

نگارهٔ ۵۷: توغ ارمک کاشان، ۱۱۸۳هجری

نگارهٔ ۵۸: میانهٔ سرتوغ ارمک

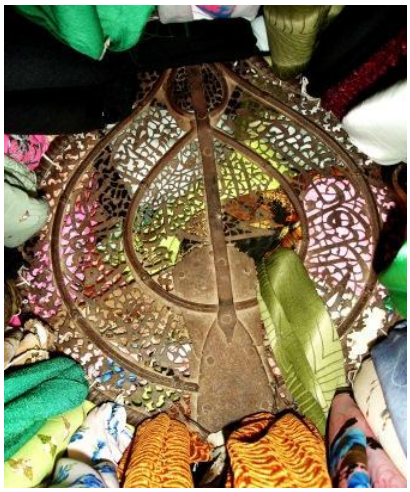

نگارهٔ ۵۹: توغ هیئت علی‌اکبری راوند
نیمهٔ اول سدهٔ دوازدهم

نگارهٔ ۶۰: صندوقچهٔ مکعب و مدور توغ
علی‌اکبری راوند

نگارهٔ ۶۱: توغ زیارتگاه روستای قه (که) کاشان
اوایل سدهٔ دوازدهم